

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

COVID-19 DÖNEMİNDE MUTLULUK İLE MUTLULUĞUN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ İLİŞKİSİ: ISPARTA ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME*

Yunus Emre POLAT¹

Bilim Uzmanı

E-mail: y11930202012@ogr.sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1648-4818

Esra KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-Mail: sinceresra@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2560-3452

Öz

Günümüzde mutluluk ekonomik kalkınmanın en temel göstergelerinden biri haline dönüşmektedir. Buradan hareketle özetle davranışsal iktisat alanı kapsamında mutluluk çalışmaları her geçen gün artmaktadır. Özellikle Easterlin paradoksu ile birlikte mutluluğun yalnızca gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı, mutluluğun başka belirleyicilerinin de olduğu üzerinde durulmaktadır. Literatürden hareketle

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma, Dr.Öğr.Üyesi Esra KILIÇ danışmanlığında Yunus Emre POLAT tarafından hazırlanan "Covid-19 Döneminde Mutluluk ile Mutluluğun Temel Belirleyicileri İlişkisi: Isparta Örnekleme Üzerinden Değerlendirme" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1Sorumlu Yazar: y11930202012@ogr.sdu.edu.tr

Atıf (APA): Polat, Y. E. & Kılıç, E., (2022), Covid-19 Döneminde Mutluluk ile Mutluluğun Temel Belirleyicileri İlişkisi: Isparta Örnekleme Üzerinden Değerlendirme, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 14 (2): 176-202., <https://doi.org/10.55827/ebd.1141852>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

mutluluğun belirleyicilerini sosyo ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler olarak gruplandırmak mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra son üç yıldır dünya bireylerin mutluluk düzeyini de önemli düzeyde etkileyen COVID-19 salgını ile karşı karşıya kalmıştır. Buradan hareketle hali hazırdaki çalışmada COVID-19 döneminde sosyo ekonomik faktörler, kurumsal faktörler ve ekonomik faktörler ile mutluluk arasında ilişki olup olmadığının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada veri elde edebilmek için anket yöntemi uygulanmıştır. Isparta İlinde yaşayan 432 kişi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Elde edilen veriler Ki Kare Testi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; COVID-19 döneminde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik faktörler; çalışma durumu, elde edilen gelir, COVID-19 döneminde işine ara verilme durumu ve temel ihtiyaçların karşılanabilmesi gibi ekonomik faktörler; Sağlık Bakanlığı'na duyulan güven ve kamu hizmetlerinin yeterlilik düzeyi gibi kurumsal faktörler ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Gelir, Mutluluk, Mutluluğun Belirleyicileri

Alan Tanımı: Davranışsal İktisat

THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME AND HAPPINESS IN COVID-19 PERIOD: ASSESSMENT OVER ISPARTA PROVINCE

Abstract

Nowadays, happiness is becoming one of the most basic indicators of economic development. Based on this, happiness studies within the scope of behavioral economics are increasing day by day. In particular, along with the Easterlin paradox, it is emphasized that happiness is not only related to income level, there are other determinants of happiness. Based on the literature, it is possible to group the determinants of happiness as socio-economic factors, economic factors and environmental and institutional factors. In addition, for the last three years, the world has been faced with the COVID-19 epidemic, which significantly affects the happiness level of individuals. Based on this, the current study aims to evaluate whether is there a relationship between socio-economic factors, environmental and institutional factors, and economic factors and happiness during the COVID-19 . In order to obtain data a survey method was applied. 432 people living in Isparta Province constitute the sample of the study. The datas were analyzed using the Chi-Square Test. According to the analysis results;a

significant relation is found between socio-economic factors such as gender, age, marital status, education level and happiness level during COVID-19. Also significant relationship is found between economic factors such as working status, income earned, interruption from work during COVID-19 and meeting basic needs and level of happiness during COVID-19. Lastly significant relationship was found between happiness and institutional factors such as trust in the Ministry of Health and the level of adequacy of public services.

Key Words: *COVID-19, Happiness, Determinants Of Happiness.*

Jel Codes: *D9*

1.GİRİŞ

Günümüzde mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyi; ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinden biri haline dönüşmüştür. Bu bağlamda mutluluk ve yaşam memnuniyeti, yalnızca bireysel hedef olmaktan çıkıp toplumsal hedef haline dönüşmüştür. Bundan ötürü konu ile ilgili farklı disiplinlerde birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir (Akman, 2021:5). Literatürdeki çalışmaların üzerinde durduğu konulardan biri mutluluk ve yaşam memnuniyetinin temel belirleyicilerinin ne olduğudur. Geçmişte mutluluğun temel belirleyicisinin refah artışı olduğu ve refah artışının da ülkelerin GSYİH'si ve kişi başına GSYİH'sindeki artışla mümkün olabileceği ortaya koyulmaktadır. Buradan hareketle mutluluğun temel belirleyicisi olarak üzerinde en fazla durulan faktör gelir düzeyidir. Özellikle Easterlin Paradoksu ile birlikte gelir ve mutluluk ilişkisi literatürde tartışılan bir konu haline gelmiştir.

Şöyle ki ekonomik büyüme ve kişi başına gelir düzeyindeki artışı mutluluğun reçetelerinden biri olarak gören hakim iktisadi yaklaşımın aksine Easterlin; ABD'de 1973-2004 yılları arasında kişi başına gelir düzeyinin iki katına çıkması durumunda mutluluğun çok da fazla artış göstermediğini ortaya koymuştur. 1958-1991 yılları arasındaki dönemde kişi başına milli gelir ve yaşam beklentisi ilişkisinde Japonya için de benzer ilişki söz konusu olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde hala kişi başına gelir düzeyindeki artış mutluluğu arttırabilmektedir. Bunun yanı sıra; tek bir ülke içerisinde gerçekleştirilen ankete dayalı yatay kesit çalışmalarında gelir ile mutluluk arasında genellikle pozitif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Easterlin,1995:37; Frey ve Stutzer, 2001:9; Clark vd., 2008:96-97). Gelir –mutluluk ilişkisi bireysel gelir düzeyinde genellikle pozitif yönlü ilişkiye sahipken, GSYİH ya da kişi başına düşen GSYİH mutluluk

ilişkisinde değişkenlik göstermektedir. Buna göre gelirin yanı sıra kişilik özellikleri, sosyo-ekonomik faktörler, gelir dışı ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler de mutluluğun temel belirleyicisi olmaktadır.

Dünya son üç yıldır bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyet seviyesini derinden etkileyen çok büyük bir küresel salgın ile karşı karşıya kalmıştır. 2019 yılında Çin'in Vuhan Kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını çok kısa bir sürede 200den fazla ülkeyi etkisi altına almıştır. COVID-19 birey ve toplum sağlığını tehdit etmekle kalmayıp çok derin sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilere sahip küresel bir krize yol açmıştır. Halk karantinası, sınır karantinası, evde kalma politikası önlemlerinin alınması, özellikle hizmet sektörü ağırlıklı olmak üzere iş yerlerine saat ve müşteri sayısı kısıtlamalarının getirilmesi gibi COVID-19 tedbirleri bireylerin yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyelerini özellikle ekonomik ve kurumsal faktörler aracılığıyla önemli ölçüde etkilemektedir. Buna göre COVID-19 sonrası dönemde bireylerin mutluluk düzeyini etkilediği düşünülen faktörlerin mutluluğa etkisinin gerek etki yönü gerekse etki düzeyi bağlamında önceki dönemlere göre farklılık sergileyeceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra COVID-19 döneminde sosyo-ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörlere göre bireylerin mutluluk seviyelerinin farklılaşabileceği düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak hali hazırdaki çalışma ile Isparta örneklemini üzerinden sosyo-ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler ile bireylerin COVID-19 dönemi mutluluk seviyeleri arasında ilişki bulunup bulunmadığı sorusunun yanıtlanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde mutluluk ve yaşam memnuniyetinin temel belirleyicileri üzerinde durulmakta; üçüncü bölümde ise COVID-19'un mutluluk ve yaşam memnuniyetine etkisi literatürden yola çıkılarak kısaca değerlendirilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma yöntemi ve bulgular üzerinde durulmakta, sonuç ve değerlendirme ile çalışma tamamlanmış olmaktadır.

2. MUTLULUK: KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME VE ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Mutluluk birçok insanın yaşamının temel hedefi olmakta ve neredeyse herkes mutlu olmayı arzu etmektedir. Ancak mutluluk arzu eden herkesin sahip olabileceği değişmez bir hedef değildir Buna göre mutluluğu temel amaç edinmek ve ona göre yaşamak sürekli ya da sürdürülebilir mutluluğa yol açmamaktadır. Daha ziyade mutluluk uzun dönemli tatmin sağlayan iyi bir hayat neticesinde

ortaya çıkmaktadır (Frey, 2008:3). Mutluluk teriminin psikoloji bilimindeki karşılığı öznel iyi oluştur. Öznel iyi oluş kavramının başlıca 3 ana özelliği bulunmaktadır. Bunlar; mutluluğun kişinin tecrübelerine bağlı olması, negatif etkiler barındırmıyorken pozitif etkiler barındırması ve bireylerin yaşamıyla ilgili genel bir çerçeve oluşturuyor olmasıdır (Diener, 1984:542-544). Bunların neticesinde kişilerin hayatlarından duydukları memnuniyet, hissetmiş olduğu pozitif duygular bütününden oluşmaktadır (Alexandrova, 2005: 302).

Nettle (2006) mutluluğu kavramsallaştırırken üç farklı düzeye ayırmaktadır. Birinci düzeyde mutluluk haz ya da zevk duygusu ile ilişkilendirilmektedir. Bu duygu kişilerin arzu ettiği durum söz konusu olduğunda ortaya çıkmakta ve çok fazla bilişsel süreç içermeyen anlık bir duruma karşılık gelmektedir. Genellikle literatürde mutluluk ile kastedilen Nettle (2006)'ın birinci düzey mutluluk kavramıdır. İkinci düzey mutluluk kavramına göre mutluluk; kişilerin yaşamı boyunca elde ettiği acı ve zevk bilançosunda zevkin acıdan fazla olmasıdır. Jeremy Bentham gibi faydacıların bakış açısıyla mutluluk da tam olarak ikinci düzey mutluluk kavramına karşılık gelmektedir. Bireylerin tercihleri neticesinde elde edecekleri en yüksek tatmin düzeyini en yüksek mutlulukla ilişkilendiren faydacı yaklaşımda mutluluk tercihler ile ilişkilendirilirken, zevk ve acı dengesi göz önünde bulundurulmaktadır. Buna göre yaşamında mutlu olduğunu söyleyenler her anı zevk içerisinde yaşamış olmamaktadır. Bu bağlamda Nettle (2006)'ın ikinci düzey mutluluk kavramı yaşam memnuniyeti ile eş anlamlı olmaktadır (Nettle,2006).

Üçüncü düzey mutluluk kavramı ise Antik dönemde Aristo'nun ortaya attığı “eudaimonia”dır. Eudaimonia'ya göre mutluluk birinin kendi potansiyelini geliştirebildiği ve gerçekleştirebildiği yaşama karşılık gelmektedir. İktisatçılar eudaimonia düzeyini bireylerin anlamlı bir yaşama sahip olup olmaması üzerinden değerlendirilmektedir. Ancak psikologlara göre eudomania anlamlılığın yanında bağımsızlık, özerklik, kişisel gelişim ve kişisel yeterliliği de kapsamaktadır (Nettle, 2006: 17-20).

Mutluluk kavramı 1972 yılında Butan Kralı'nın literatüre kazandırdığı “Gayri Safi Milli Mutluluk” (GSMM) kavramından sonra dikkat çekmeye başlamıştır. Butan Kralı mutluluğun tek belirleyicisinin gelir olmadığını; ulusal kültürün korunup gelişmesi, çevrenin korunması ve iyi temiz ve sorumlu yönetim gibi parasal olmayan hususların da mutluluğun temel belirleyicilerinden olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra; GSMM düzeyinin ülkelerin kıyaslanmasında temel alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu gelişmenin yanı sıra 1974 yılında “Journal of

Happiness Studies” adıyla mutluluk çalışmalarına yönelik bir derginin yayınlanması sonrasında; mutluluk üzerinde daha fazla çalışılan kavramlar haline gelmiştir (Şeker,2009:120).

Mutluluğa yönelik üzerinde durulan konulardan biri mutluluğun ölçüm yöntemidir. Bireylerin mutluluk düzeyleri hakkında net cevaplar verip veremeyeceği dolayısıyla mutluluk düzeyinin subjektif yöntemlerle ölçülüp ölçülemeyeceği tartışma konusu olmakla beraber bugün gelinen noktada; bir veya birden çok soruya verecekleri yanıt üzerinden bireylerin mutluluk düzeyi ölçülmektedir. General Social Survey, Eurobarometer Survey, British Household Panel Survey (BHPS), the German Socio-Economic Panel Study (GSOEP), the Russian Longitudinal Monitoring Survey (RLMS) yöntemleri aracılığıyla ülkelerin uzun vadeli mutluluk düzeylerinin belirlenmesi mümkün olmaktadır. Bu yöntemlerde; birden dörde ya da birden ona kadarki derecelendirmede bireylerin mutluluk düzeyi hususunda kendilerini ne düzeyde hissettikleri sorulmaktadır. (Veenhoven ve Dumludağ,2017; 228).

Bunun dışında Oxford Mutluluk Ölçeği, Cantril Merdiveni, Dünya Değerler Araştırması da mutluluğu ölçmekte kullanılan diğer yöntemlerden bazılarıdır. Yeni İktisat Vakfı'nın Mutlu Gezegen İndeksi ve Avrupa Mutlu Gezegen İndeksi ile ülkelerin mutluluk düzeyleri kıyaslanabilmektedir. (Hills ve Michael, 2002:1074; Şeker,2009:121; .Levin ve Currie, 2014: 1047).

3. MUTLULUĞUN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

Hakim iktisat literatüründe mutluluğun temel belirleyicisi gelir olup, zengin insanların yoksul insanlardan daha mutlu olduğu ortaya koyulmaktadır. Mutluluğun refah artışına dayandırıldığı bu süreçte GSYİH ve kişi başına GSYİH'yı arttırarak bireylerin refah ve mutluluk seviyelerinin arttırılması birçok ülkede politika yapımcıların temel hedefi olmuştur. Ancak Easterlin tarafından gerçekleştirilen ve Easterlin paradoksu olarak da ifade edilen çalışma ile mutluluğun yalnızca gelir ve GSYİH'deki artışla ilişkilendirilemeyeceği ortaya koyulmuştur. Easterlin'e göre; ülkelerin zenginleşmesi ile mutluluk artmamakta ve uluslararası mutluluk düzeyi ile kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla arasında açık bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre yüksek gelirli ülkenin ortalama mutluluğu düşük gelirli ülkeden daha az olabilmektedir (Easterlin, 1974: 89-101; Gökdemir ve Tahsin,2013:1072; Çirkin ve Göksel, 2016: 376;). Buradan hareketle Easterlin sonrası çalışmalar; mutluluğun gelir dışında da birtakım belirleyicileri olduğunu ortaya atmakta ve gelirin yanı sıra gelir dışı

belirleyicilerinin de üzerinde durmaktadır. Frey ve Stutzer (2001) mutluluğun temel belirleyicilerinin beş alt faktör çerçevesinde değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Buna göre mutluluğu ve yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerden biri; dışa dönüklük, nevrozizm, özsaygı gibi kişilik özellikleridir. Bir diğer faktör; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, evli olup olmama gibi sosyo-ekonomik faktörlerdir. Üçüncüsü, toplam gelir ya da kişi başına gelir, enflasyon, işsizlik gibi ekonomik faktörler. Dördüncüsü çalışma koşulları, iş yerinde stres olup olmaması, çalışma arkadaşları, akrabalar ya da normal arkadaşlarla ilişkilene, sağlık ve yaşam koşulları gibi çevresel faktörlerdir Sonuncusu da politik yetki dağılımı ve siyasal katılım hakkı gibi kurumsal faktörlerdir (Frey ve Stutzer, 2001: 10-11).

Dolan vd. (2008) ise literatürden hareketle; gelir, yaş, cinsiyet, etnik köken, kişilik özellikleri, eğitim düzeyi, sağlık, kişinin ne tür iş yaptığı, işsizlik, çalışma süresi, işe gidip gelme süreci, başkalarına bakım için zaman ayırma, bir kuruluştaki gönüllü olarak çalışma, egzersiz yapma, dini faaliyetler, kişinin finansal koşullarına yönelik beklentisi, güven, evli ya da biriyle ilişki içerisinde olma/olmama, çocuk sahibi olma/olmama, arkadaşlarla ve aileyle vakit geçirme, gelir dağılımı eşitsizliği, işsizlik oranı, enflasyon, sosyal güvenlik ve sigorta sistemi, toplumun demokrasi düzeyi, iklim ve doğal çevre, yaşanan bölgenin güvenlik seviyesi ve kentleşmenin mutluluğun temel belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır (Dolan vd.,2008:98-111). Buna göre Dolan vd. (2008)'in mutluluğun temel belirleyicilerini bireysel etmenler düzeyi ve çevresel (sosyal, ekonomik ve politik) etmenler düzeyi olmak üzere iki farklı düzeyde ele aldığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde Helliwell (2003) de mutluluğun belirleyicilerini bireysel düzey ve ulusal / çevresel düzey olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Bireysel düzeydeki etmenler; sağlık, işsiz olup olmama, eğitim, evli olup olmama, bireysel gelir düzeyi, yaş ve dini aktivitede bulunma/bulunmama iken, çevresel etmenler arasında bireyin ülkenin sosyal sermayesine yönelik değerlendirmeleri(gönüllü kuruluşlara üyeliğin yoğunluğu ile ilişkilendirilmiş), toplumdaki bireyler arası güven düzeyi, kişi başına gelir düzeyi ve yönetim kalitesi yer almaktadır (Helliwell,2003).

Buradan hareketle hali hazırdaki çalışmada COVID-19 etkisi altındaki bireylerde mutluluğun belirleyicileri olarak; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum gibi sosyo-ekonomik faktörler, gelir düzeyi, çalışıyor olup olmama, önümüzdeki dönem temel ihtiyaçlarını karşılayabilme beklenti düzeyi gibi ekonomik faktörler, COVID-19 sonrası dönemde sağlık bakanlığına güven ve kamu hizmetlerinin yeterliliği gibi kurumsal faktörler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır.

Mutluluğu etkileyen etmenler ile mutluluk ve ilişkisi literatürden hareketle değerlendirildiğinde birçok çalışma kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Akın ve Şentürk (2012) ve Dumludağ (2013)'ün çalışmalarında ise erkeklerin kadınlardan daha mutlu olduğu ortaya koyulmaktadır. Yaş ile mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında; Gökdemir vd. (2016), Akın ve Şentürk (2012) ve Caner (2014), Oswald ve Clark (1994) yaş ile mutluluk arasında u biçimli ilişki olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Buna göre en mutsuz olan grup orta yaş düzeyindekiler olmaktadır. Atay (2012) ve Eren ve Aşıcı (2017) ise gençlerin daha mutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık Dumludağ (2013) yaş arttıkça mutluluk düzeyinin arttığını belirtmektedir. Literatürdeki çalışmaların birçoğunda evli ya da biriyle ilişki içerisinde olanların mutluluk düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşılık Dumludağ (2013) evli veya bir ilişki içerisinde olma ile mutluluk arasında negatif yönlü ve anlamsız bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Eren ve Aşıcı (2017) ise mutluluğun belirleyicisinin evli olup – olmamaktan ziyade evlilikten duygusal doyum alıp almamak olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyi ile mutluluk ilişkisinde de kesin bir sonuca ulaşılmamaktadır. Dumludağ (2013) eğitim ile mutluluk arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşırken; Akın ve Şentürk (2012) eğitim seviyesi yükseldikçe mutluluk oranının düştüğünü ortaya koymaktadır. Buna karşılık Eren ve Aşıcı (2017) eğitim arttıkça mutluluğun ancak eğitim dolayısıyla gelir düzeyindeki artışla mümkün olabileceğini belirtmektedir (Oswald ve Clark,1994:655; Akın ve Şentürk, 2012:187; Atay, 2012:1336; Dumludağ, 2013:1206; Caner,2014:1336; Gökdemir vd., 2016:963; Eren ve Aşıcı, 2017: 659).

Mutluluğun ekonomik belirleyicilerinden gelir düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; Dumludağ vd. (2016), Bozkurt ve Aytaç (2021), Cheng vd. (2020), Akın ve Şentürk (2012) gelir ile mutluluk arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık Nettle (2006), gelir ile mutluluk arasında ilişki olmadığını belirtmektedir. Buna göre son elli yılda gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir düzeyi birkaç kat artarken, mutluluk düzeyinde herhangi bir artış olmamaktadır (Nettle, 2006:72; Akın ve Şentürk, 2012; Dumludağ vd.,2016; Cheng vd., 2020; Bozkurt ve Aytaç, 2021). Gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi görelî gelir düzeyi – mutluluk ilişkisi üzerinden değerlendiren çalışmalara göre görelî gelir düzeyi ile mutluluk arasında pozitif ilişki söz konusu olmaktadır. Literatüre göre genellikle işsiz insanlar mutsuz olmaktadır. Lelkes (2006), Oswald ve Clark (1994) ve Di Tella vd. (2001) işsizlik ile mutluluk arasında negatif yönlü ilişki bulan

çalışmalara örnek oluşturmaktadır (Oswald ve Clark, 1994:651;655; Di Tella vd.,2001:337,338; Lelkes,2006:176,185). Oswald ve Clark (1994) aynı zamanda kendi işinde çalışanların herhangi bir işveren altında çalışanlardan daha mutlu olduğunu belirtmektedir (Oswald ve Clark,1994:655). Dolan vd. (2008), Senik (2008) ve Frijters vd. (2012) bireylerin gelecekteki gelir düzeyinin artacağına yönelik beklentisinin mutluluk düzeyini arttırdığını ortaya koymaktadır (Dolan vd., 2008; Senik,2008:146; Frijters vd., 2012:167; Ekici ve Koydemir, 2016:545).

Literatürdeki çalışmaların büyük kısmı bireyin iş yerindeki mutluluğunun da bir bileşen olarak yer aldığı iş tatmininin mutluluğun temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. İş tatminini mutluluğun belirleyicisi olarak ele alanlardan Unanue vd. (2017);iş tatmini arttıkça mutluluğun yükseleceğini ortaya koymaktadır (Unanue vd.,2017:2,3,4,10). Buna karşılık Yazıcıoğlu ve Kubilay (2017)'in aktarımına göre çalışmaların bir kısmı da mutluluk ve iş tatmini arasında herhangi bir ilişkiye ulaşamamaktadır (Yazıcıoğlu ve Kubilay,2017: 41). Literatürde Covid-19 sonrası dönemde sağlık bakanlığına güven ve kamu hizmetlerinin yeterliliği gibi kurumsal faktörler ile mutluluk düzeyi arasında da pozitif yönlü ilişkiye rastlanmaktadır. Dolan vd. (2008) kamu kuruluşlarına güven düzeyinin mutluluğu arttırdığını ortaya koyan çalışmalara örnek oluşturmaktadır (Dolan vd.,2008:104,105). Benzer şekilde Aytaç ve Bozkurt (2021) da sağlık kuruluşlarına, Türkiye'nin geleceğine ve hükümete güven düzeyinin mutluluğu arttırdığı sonucuna ulaşmaktadır (Aytaç ve Bozkurt, 2021: 105).

4. COVID-19 PANDEMİSİNİN MUTLULUĞA ETKİSİ

Covid-19; 2019 Aralık ayında Çin'in Vuhan kentinde ilk akciğer yangısı raporunun yayınlanmasından sonra hızla yayılmış olup çok kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına alan küresel bir tehdit haline dönüşmüştür. 2020 Nisan ayında Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamasına göre dünya genelinde bir milyon üzerinde COVID-19 vakası bulunmakta olup, bu tarihten itibaren COVID-19'un bir pandemi olduğu ilan edilmiştir. İki yıldan fazla süredir devam eden COVID-19'da bugün gelinen noktada dünya genelinde toplamda 519.105.112 vakaya rastlanmış olup ölü sayısı 6.266.324 kişidir (WHO,2022). Yalnızca insan sağlığını olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp aynı zamanda olumsuz sosyal, ekonomik ve psikolojik etkileri de bulunan COVID-19 ile mücadele etmek adına hükümetler birtakım önlem politikaları geliştirmiştir. Halk karantinası, sınır karantinası, evde kalma politikası, maske ve sosyal mesafe politikası, aşırı kalabalık cezaevlerinde mahkûmların geçici olarak serbest bırakılması, kamuya açık toplu etkinliklerinin kısıtlanması, kamuda ve özel

sektörde uzaktan ve esnek çalışma programına geçilmesi, hava, kara deniz sınırlarının kapatılması, okullarda uzaktan eğitime geçilmesi, seyahat yasağı ve COVID-19 aşısı uygulanan önlem politikalarının bazılarıdır (Durmuş ve Şahin, 2021).

Hükümetlerin uyguladığı halk karantinası, sınır karantinası, kamuya açık toplu etkinliklerinin kısıtlanması, evde kalma politikası, maske ve sosyal mesafe politikası ve seyahat yasağı gibi uygulamalar bireylerin sosyal ve kültürel hayatlarını kısıtlamakla kalmayıp, kişilerin aile ve arkadaşları ile geçirebilecekleri zaman üzerinde de kısıtlamalara ve engellemelere yol açmaktadır. Toplum sağlığı için alınan tedbirler ve özellikle izolasyon sürecinin uygulandığı dönemlerde, insanoğlunu en çok tedirgin eden olgulardan biri olan belirsizlik duygusu sürekli artmaktadır. Tüm bunların yanı sıra; gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede uygulanan önlem ve tedbirler ekonomik durgunluğu da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte dünya genelinde üretim azalmış, birçok işletme ya kapanmış ya da kapasitesinin çok altında verim almaya başlamış ve birçok ülkede işsizlik sorunları ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2020:1336; Duran ve Acar, 2020: 57).

COVID-19; tüm bunların uzantısında anksiyete, stres, depresyon ve diğer negatif duyguları tetikleyerek ruhsal ve psikolojik problemlere de yol açmaktadır. COVID-19'un yarattığı tüm bu sorunlar neticesinde bireylerin mutluluk düzeyi azalmaktadır. Briguglio vd. (2021) Malta'da gerçekleştirdikleri çalışmada; örnekleme yer alanların %78'inin pandemi döneminde pandemi öncesine göre daha az mutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre COVID-19 döneminde bireylerin mutluluk düzeyleri ile önceki dönemdeki mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Mutluluğun belirleyicileri bağlamında bakıldığında ise COVID-19 döneminde; yükseköğretim düzeyinde eğitim almış olanların, evli ya da sürekli bir ilişki içerisinde olanların, kronik bir fiziksel ya da ruhsal rahatsızlığı olmayanların daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmaya göre COVID-19 döneminde yaş ile mutluluk arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Ekonomik bağlamda ise geçim sıkıntısı çekenler, geçinmeye çalışanlardan daha mutsuz olmakla birlikte, para biriktirebilenlerin mutluluk düzeyi geçinmeye çalışanlara göre çok da yüksek değildir. Çalışmaya göre; COVID-19 döneminde uzaktan çalışma hakkına sahip olma ile mutluluk arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır (Briguglio vd.,2021;391-393).

Greyling vd. (2021) Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Avustralya ülkeleri üzerinden COVID-19 döneminin sokağa çıkma yasağı ve kapanma uygulamalarının

mutluluk ile ilişkisini değerlendirmiş olup, ülkelerin kapanma süreleri ve uygulamaların katılığına bağlı olmaksızın sokağa çıkma yasağı ve kapanmanın mutluluğu azalttığı sonucuna ulaşmaktadır (Greyling vd.,2021:27). Cuong Viet (2021) Çin, Japonya, Güney Kore, İtalya, Birleşik Krallık ve ABD' de gerçekleştirilen ulusal ölçekli anket çalışmaları neticesinde COVID-19'un mutsuzluğu arttırdığı sonucuna ulaşmaktadır. Çalışmaya göre COVID-19 vaka sayısı binde bir arttığında mutsuz olma olasılığı binde iki, aşırı mutsuz olma olasılığı ise binde on dört artmaktadır. Çalışmada; COVID-19'un mutsuzluk düzeyinde yarattığı azalış iş ve gelir kaybına neden olma yoluyla gerçekleşmektedir. COVID-19 aynı zamanda uyku problemleri, yalnızlık hissi, can sıkıntısı gibi psikolojik problemler yaratmanın yanı sıra, bu dönemde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve sosyal izolasyondan ötürü de mutsuzluğa sebep olmaktadır (Cuong Viet,2021:2,3).

Yang ve Ma (2020) Çin'de pandeminin hemen öncesinde ve sonrasında yaptıkları ulusal ölçekli anket çalışması neticesinde COVID-19'un başlaması ile Çin'de duygusal iyi oluşun (mutluluğun) % 74 oranında azaldığını ortaya koymaktadır. Hastalığın ortaya çıkmasına etki eden faktörler, COVID-19 riskinin büyüklüğü, yaşlı ve evli olma COVID-19 döneminde mutluluğu azaltıcı etkenlerdir. Buna karşılık COVID-19'a yönelik bilgi düzeyindeki artış mutsuz olma olasılığını azaltırken, gelir ve cinsiyet ile COVID-19 arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamaktadır (Yang ve Ma,2021:1,2). Doğancı ve Bozkurt (2021) Antalya'da turizm sektöründe çalışanlarla gerçekleştirdiği çalışma neticesinde COVID-19 döneminde gelirdeki azalma ve kısa çalışma ödeneği ile idare etme zorunluluğu ile enflasyondaki artışın finansal stres yaratarak, turizm sektöründe çalışanların yaşam memnuniyeti seviyesini azalttığını ortaya koymaktadır. Çalışmada aynı zamanda COVID-19'un Antalya turizm sektöründe çalışanların yaşam memnuniyetini, COVID-19'un yarattığı iş güvencesizliği aracılığıyla da azalttığı sonucuna ulaşılmaktadır (Doğancı ve Bozkurt,2021:1250).

Nguyen (2021) Çin, Japonya, Güney Kore, İtalya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri yaşayan 6.089 birey üzerinden gerçekleştirdiği anket çalışması ile COVID-19'un mutsuzluğa neden olup olmadığı sorusunu yanıtlamayı amaçlamıştır. Neticede COVID-19 ile birlikte bireylerin mutsuzluk düzeyinin arttığı sonucuna ulaşmıştır (Nguyen,2021). COVID-19 döneminde mutluluğun belirleyicileri üzerinde çalışan Long (2020); bu dönemde istihdam durumunda değişiklik yaşayıp yaşamama ve finansal durumun mutluluğun belirleyicisi olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Bu bağlamda Çin, Kore, Japonya, İtalya, İngiltere ve ABD ülkelerinde yaşayan bireylerle gerçekleştirdiği çalışmada Long

(2020);İngiltere dışındaki ülkelerde finansal durumun COVID-19 döneminde de mutluluğun temel belirleyicisi olmasına karşılık, istihdam durumunda değişiklik yaşayıp yaşamama durumunun tüm ülkelerde mutluluğun belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Long,2020). Bozkurt ve Aytaç (2021) COVID-19 salgınının bireylerin mutluluk düzeyini etkileyip etkilemediği sorusuna cevap aramaktadır. Neticede COVID-19 döneminde bireylerin mutluluk düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Bozkurt ve Aytaç,2021). Son olarak Xu Lin vd. (2021) Çin'in farklı bölgelerinde yaşayan 18-70 yaş arasındaki toplam 8393 kişiyle gerçekleştirdiği çalışmada; Covid-19 döneminde insanların mutluluk oralarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda eğitim ve gelir düzeyinin bu dönemde de mutluluğun temel belirleyicileri olduğu ve artan eğitim düzeyi ve hane halkı geliri ile mutluluk arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Xu Lin vd.,2021).

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE ÖRNEKLEMİ

Hali hazırdaki çalışmanın temel amacı; sosyo-ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler ile COVID-19 dönemi mutluluk düzeyi arasında ilişki bulunup bulunmadığının belirlenmesidir. Buradan hareketle çalışmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Ankette sosyo-ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler ile mutluluk düzeyini ölçmek adına; Tenaglia (2007), Dwidienawati vd. (2021) ve Long (2021) tarafından kullanılan soruların Türkçeye çevrilmesiyle elde edilen 21 soruya yer verilmiştir. Çalışmanın örneklemini Isparta ilinde yaşayan 432 kişi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem sayısı belirlenirken Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'ın örneklem büyüklüğü belirleme tablosundan yararlanılmıştır. Tabloya göre Isparta'da 383 kişiye ulaşılması gerekmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Buna göre çalışmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilmektedir. Çalışmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 23 programından yararlanılmıştır. Çalışmanın temel sorusunu yanıtlamak adına ise ki kare testi yöntemi kullanılmıştır.

6.ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada öncelikle sosyo ekonomik faktörler ile mutluluk arasındaki ilişkiye bakılmış olup, sonrasında ise sırasıyla ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler ile mutluluk arasındaki ilişkiye bakılmaktadır. Değişkenler arası ilişki bulgularına yer vermeden önce kısaca demografik bulgular üzerinde durulmaktadır.

6.1. Demografik Bulgular

Demografik sorulardan elde edilen bilgilere göre; örneklemini oluşturan 432 kişinin %46.06'sı kadın, % 53,94'ü erkektir. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise; örneklemin %17, 36'sı 25 yaş altı olup, % 25'i 26-35, %33,10'u 36-45, %15.51'i 46-55 ve %9.03'ü 56 ve üstü yaşta bulunmaktadır. Medeni duruma göre değerlendirme yapıldığında; ankete katılanların %55.32'si evli iken %44.68'i bekârdır. Örneklemin eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların %14,35'inin ilkokul, %31,71'inin lise,%14,81'inin ön lisans, %31,02'sinin lisans ve %8,10'unun lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma durumuna göre değerlendirildiğinde örneklemin %78'i COVID-19 döneminde çalışıyor durumda iken, %22'si işsiz ya da emeklidir. Çalışıyor durumda olanların da % 52,31'i bir yerlerde çalışmakta iken %25,69'u kendi işini yapmaktadır. COVID-19'un etkisiyle işine ve mesleğine ara vermek zorunda kalıp kalmamaya göre değerlendirildiğinde; ankete katılan bireylerin yaklaşık %60'ının işine veya faaliyetine kısmen veya tamamen ara vermek durumunda kaldığı görülmektedir. Şöyle ki bireylerin, %27,61'si iş ve faaliyetine kısmen ara vermiş iken % 23,20'si tamamen ara vermiş olmaktadır. İşine ve faaliyetine ara verenlerin yalnızca %9,28'i kendi istekleri doğrultusunda devam etmediklerini belirtmektedir.

COVID-19 döneminde elde edilen gelir düzeyine göre değerlendirme yapıldığında; örneklemin %22'si 2000 TL'ye kadar %34'72'si 2001-4000 TL aralığında, %24,07'si 4001-6000 TL aralığında, %10,88'i 6001-8000 TL aralığında ve %8,33'ü 8000 TL ve üzerinde gelir elde etmektedir. Buna göre örneklemin yarısından çoğu 4000 tı altı gelir elde ettiğini belirtmektedir. Örnekleme elde ettiği gelir düzeyi dışında COVID-19 döneminde ne kadarlık gelir düzeyinin kendisini mutlu edeceği sorusu da sorulmuştur. Buna göre örneklemin yarısından fazlası 10000 TL ve üzeri gelirin kendilerini mutlu edeceğini belirtmektedir. Kamu hizmetleri memnuniyet düzeyi ve sağlık bakanlığına güven düzeyine göre dağılıma bakıldığında ise; örneklemin %54,2'si kamu hizmetlerinden hiç memnun ve memnun olmadığını belirtirken %15'i kamu hizmetlerinden memnun ve çok memnun olduğunu belirtmektedir. Sağlık bakanlığına güven düzeyine göre ise örneklemin %58,8'i COVID-19 döneminde sağlık bakanlığına güven duymazken, % 23'ü güven duyduğunu belirtmektedir.

Son olarak mutluluk düzeyine göre örneklemin genel dağılımına bakıldığında; örneklemin %12,75’i çok mutsuz iken, %28,94’ü mutsuz, %31,94’ü kısmen mutlu %18,29’u mutlu ve %8,10’u çok mutludur.

6.2.Sosyo Ekonomik Faktörler ve Mutluluk İlişkisi

Çalışmanın temel sorularından biri olan sosyo-ekonomik faktörler ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olup olmadığının tespiti adına her bir sosyo ekonomik faktör için ayrı ayrı ki kare testi yapılmış ve çapraz tablo oluşturulmuştur. Her bir sosyo ekonomik değişkenin ; “çok mutluyum”, “mutluyum”, “kısmen mutluyum”, “mutsuzum” ve “çok mutsuzum” mutluluk düzeyleri arasındaki dağılımı tablo 1 ‘de gösterilmektedir.

Tablo 1. COVID-19 döneminde Mutluluk ile Demografik Değişkenler Arasındaki Ki Kare Testi

K (432)		Mutluluk Düzeyi (%)				
Demografik Değişkenler		Çok Mutsuzum	Mutsuzum	Kısmen Mutluyum	Mutluyum	Çok Mutluyum
Cinsiyet	Erkek	4,4	17,1	32,8	27,2	18,5
	Kadın	4,7	25,1	36,0	24,8	9,4
Medeni Durum	Evli	6,7	28,0	31,8	22,2	11,3
	Bekâr	20,2	30,1	32,1	13,5	4,1
Eğitim Düzeyi	İlkokul	4,8	23,0	40,0	29,1	3,0
	Lise	3,3	22,8	29,7	26,4	17,8
	Ön Lisans	5,6	21,1	23,3	33,3	16,7
	Lisans	5,1	18,2	40,1	19,3	17,4
	Lisansüstü	5,2	16,5	40,2	33,0	5,2
Yaş Aralığı	18-25	21,3	30,7	30,7	13,3	4,0
	26-35	13,9	32,4	36,1	13,0	4,6
	36-45	10,5	30,8	31,5	19,6	7,7
	46-55	7,5	19,4	26,9	28,4	17,9
	56 Yaş+	10,3	25,6	33,3	20,5	10,3

Tablo 1’de görüldüğü üzere hali hazırdaki çalışmada Isparta örnekleminde erkeklerin kadınlardan daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Şöyle ki

erkeklerde çok mutluyum (%18,5) ve mutluyum (%27,2) diyenlerin oranı kadınlarda mutluyum(%24,8) ve çok mutluyum (%9,4) diyenlerden daha yüksektir. Kısmen mutluyum mutsuzum ve çok mutsuzum seçeneklerinde kadınların oranı (%36; %25,1 ve %4,7) erkeklerden (%32,8; %17,1 ve %4,4) daha yüksektir. Cinsiyet ve mutluluk düzeyi ilişkisine yönelik ki kare testi sonucuna göre elde edilen p değeri (0,000013) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçüktür. Buna göre mutluluk düzeyi ile cinsiyet arasında ilişki yoktur boş hipotezi red edilmiş olmaktadır. Başka bir ifadeyle cinsiyet ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Isparta örnekleminde hareketle medeni durum mutluluk düzeyi ilişkisine bakıldığında ise ki kare testi sonucuna göre elde edilen p değeri (0,000024) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olup medeni durum ile mutluluk düzeyi arasında ilişki yoktur boş hipotezi red edilmektedir.

Tablo 1'deki değerlerden hareketle ise evli olanlarda mutluyum (%22,2) ve çok mutluyum (%11,3) diyenlerin oranının bekâr olanlarda mutluyum (%13,5) ve çok mutluyum (%4,1) diyenlerden daha fazla olduğu buna karşılık çok mutsuzum ve mutsuzum seçeneklerinde ise bekarların oranının (%20,2;%30,1) evlilerden (%6,7;%28,0) daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre COVID-19 döneminde Isparta örneklemini için evli olanların bekârlardan daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır. Eğitim düzeyine göre değerlendirme yapıldığında; mutluyum ve çok mutluyum seçenekleri toplamından hareketle COVID-19 döneminde oransal olarak (%50) en mutlu grubun ön lisans eğitim düzeyine sahip olanlar olduğunu söylemek mümkündür. İkinci sırada %44, 2 oranı ile lise mezunları yer alırken üçüncü, dördüncü ve beşinci sıralarda sırasıyla lisansüstü (%38,2), lisans (%36,7) ve ilkökul (%32,1) eğitim düzeyine sahip olanlar yer almaktadır. Isparta örnekleminde hareketle eğitim düzeyi- mutluluk düzeyi ilişkisine bakıldığında; ki kare testi sonucuna göre elde edilen p değeri (0,0000015) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olup, eğitim düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Son olarak yaş ile mutluluk düzeyi ilişkisine bakıldığında ki kare testi sonucuna göre elde edilen p değerinin (0,02) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre yaş ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde ise; oransal olarak mutlu olanların (%46,3) en yüksek olduğu yaş aralığının 46-55 yaş aralığı olduğu, buna karşılık oransal olarak mutsuz olanların en yüksek olduğu (%52) yaş aralığının ise 18-25 yaş aralığı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca 46-55 yaş aralığında yer alan

bireylerin çok mutsuz (%7,5) ve mutsuz (%19,4) olma oranlarının diğer yaş aralığında bulunan bireyler göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre COVID-19 döneminde Isparta örnekleme için yaş ile mutluluk düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

6.3. Ekonomik Faktörler ve Mutluluk İlişkisi

Çalışmanın bir diğer sorusunu oluşturan ekonomik faktörler ile mutluluk ilişkisinin olup olmadığını değerlendirmek adına her bir ekonomik faktör için ayrı ayrı ki kare testi yapılmış ve çapraz tablo oluşturulmuştur. “Çok mutluyum”, “mutluyum”, “kısmen mutluyum”, “mutsuzum” ve “çok mutsuzum” mutluluk düzeylerinin her bir ekonomik değişkene göre dağılımı tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. COVID-19 döneminde Mutluluk ile Ekonomik Faktörler Arasındaki Ki Kare Testi

K (432)		Mutluluk Düzeyi (%)				
Ekonomik Faktörler		Çok Mutsuzum	Mutsuzum	Kısmen Mutluyum	Mutluyum	Çok Mutluyum
Çalışma Durumu	Bir yerde çalışıyor	11,1	25,2	36,3	21,2	6,2
	Kendi işini yapıyor	8,1	30,6	23,4	19,8	18,0
	Emekli	7,1	14,3	53,6	25,0	0
	İşsiz	28,4	44,8	22,4	3,0	1,5
İşine veya Faaliyetine Ara Verilme Durumu	Ara verilmedi	10,5	24,4	27,9	23,8	13,4
	Kısmen ara verildi	11,8	25,2	36,1	20,2	6,7
	Tamamen ara verildi	17,8	34,7	33,7	9,9	4,0
	Faaliyetime devam etmedim	5,9	41,2	41,2	11,8	0,0
	İşime devam etmedim	17,4	47,8	26,1	8,7	0,0
Elde edilen gelir düzeyi	0-2000 TL	22,1	35,8	32,6	5,3	4,2
	2001-4000 TL	14,7	27,3	40,0	14,7	3,3
	4001-6000 TL	6,7	35,6	26,9	26,9	3,8
	6001-8000 TL	4,3	12,8	25,5	36,2	21,3
	8001 TL +	8,3	19,4	19,4	19,4	33,3
Temel İhtiyaçların Karşılanabilirliği Endişesi	Emin değilim	29,8	38,0	22,3	8,3	1,7
	Kısmen eminim	9,4	32,9	38,3	18,8	0,7
	Eminim	2,5	16,5	35,4	26,6	19,0
	Çok eminim	2,0	14,3	30,6	30,6	22,4
	Bir fikrim yok	5,9	29,4	32,4	14,7	17,6

COVID-19 döneminde çalışma durumu ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olup olmadığını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen ki kare testi sonucuna göre elde edilen p değeri (0,000002) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olup, çalışma durumu ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 2.'de ortaya koyulduğu üzere; oransal olarak (%37,8) en

fazla mutluyum ve çok mutluyum seçeneğini işaretleyenler kendi işini yapanlardır. İkinci sırada (%27,4) ile bir yerlerde çalışanlar yer alırken, üçüncü sırada emekliler (%25,0) ve en son sırada da işsizler (%4,5) yer almaktadır. Buna karşılık oransal olarak en fazla mutsuzluk seçeneğini işaretleyenler de (%73,2) işsizlerdir.

İşsizlik, COVID-19 döneminin en önemli ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Bu dönemde birçok insan işsiz kalmış, birçoğu da çalışmaya belirli sürelerle ara vermek zorunda kalmıştır. Bu süreler bazen hükümetlerin uyguladığı tedbirlerle bazen de içinde bulunulan ekonomik durumun uzantısında bireylerin kendi istekleriyle gerçekleşmiştir. Buradan hareketle hali hazırdaki çalışmada işine veya faaliyetine ara verme durumu ile mutluluk arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla ki kare testi yapılmıştır. Sonuçta elde edilen p değeri (0,008) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğundan, çalışma durumu ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2.'de de görüldüğü üzere mutsuz ve çok mutsuz kişi oranının (% 65,2) en fazla olduğu grup COVID-19 nedeniyle hali hazırdaki işine devam etmeyenlerdir. İkinci sırada (%52,5) COVID-19 nedeniyle işine tamamen ara verilenler yer alırken, üçüncü sırada (% 47,1) faaliyetine devam etmeyenler, dördüncü sırada (%37) işine kısmen ara verilenler ve son sırada ise (%34,9) işine ara verilmeyenler yer almaktadır. Ayrıca mutlu ve çok mutlu olanların oranlarına bakıldığında COVID-19 nedeniyle işine verilmeyen bireylerin genel mutluluk düzeyleri (% 37,2) diğer işine veya faaliyetine ara verilen kişilerden daha yüksektir.

Hali hazırdaki çalışmada aynı zamanda mutluluğun en temel belirleyicisi olan gelir düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişkinin COVID-19 döneminde de var olup olmadığı sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Buna göre gerçekleştirilen ki kare testi sonucunda elde edilen p değeri (0, 0,000001.2) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğundan, gelir ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 2'den hareketle gelir düzeyi 8001 ve üzeri olanlar (%52,7) ile 6001-8000 TL (%57,5) arasında gelir elde edenlerden COVID-19 döneminde mutlu ve çok mutlu olduğunu ifade edenlerin oransal olarak birbirine yakın olduğu görülmektedir. Hatta geliri 6001-8000 TL aralığında olanlardan mutlu ve çok mutlu olduğunu söyleyenlerin oranının 8001 TL ve üzeri gelire sahip olanlardan çok az da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre mutlu olduğunu söyleyen kişi sayısı 6001 gelir seviyesine kadar oransal olarak artarken, bu seviyeden yüksek gelir düzeyinde çok az da olsa düşüş sergilemektedir. Buradan hareketle gelir ile mutluluk düzeyi arasında ilişki

olmakla beraber, gelirin mutluluğun tek belirleyicisi olmadığını öne süren yaklaşımları desteklemek mümkün olmaktadır.

COVID-19 döneminde mutluluk ile ilişkili olduğu düşünülen bir diğer ekonomik faktör temel ihtiyaçların karşılanabilmesi endişesidir. Buradan hareketle COVID-19 döneminde temel ihtiyaçların karşılanabilme endişesi ile mutluluk arasında ilişki olup olmadığını değerlendirmek adına ki kare testi yapılmıştır. Gerçekleştirilen ki kare testi sonucunda elde edilen p değeri (0,000002,1) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğundan, temel ihtiyaçların karşılanabilme endişesi ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim COVID-19 döneminde temel ihtiyaçlarını karşılayabileceklerinden çok emin olanlardan mutlu ve çok mutlu olduklarını ifade edenlerin oranı (%53) , temel ihtiyaçlarını karşılayabileceklerinden emin olanlardan mutlu ve çok mutlu olduklarını ifade edenlerin oranından (%45,6) yüksek olmaktadır.

Buna karşılık temel ihtiyaçlarını karşılayabileceklerinden emin olmayanlardan mutlu ve çok mutlu olduğunu söyleyebilenlerse yalnızca örneklemin %10'unu oluşturmaktadır. Aynı zamanda oransal olarak en fazla mutsuzlardan (%67,8) oluşan grup da yine COVID-19 döneminde temel ihtiyaçlarını karşılayabileceklerinden emin olmayanlardır.

6.4. Kurumsal Faktörler ve Mutluluk İlişkisi

Literatüre göre mutluluğun belirleyicilerinden bir diğeri kurumsal faktörler olup çalışmada; COVID-19 döneminde de kurumsal faktörler ile mutluluk ilişkili midir sorusunun yanıtlanması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle kurumsal faktörlerin her biri ile mutluluk ilişkisini belirlemek adına ayrı ayrı ki kare testi yapılmıştır. Buna göre öncelikle Tablo 3'de görüldüğü üzere kurumsal faktörler arasında yer alan COVID-19 döneminde kamu hizmetleri memnuniyeti ve sağlık bakanlığına duyulan güven ile mutluluk arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 3. COVID-19 döneminde Mutluluk ile Kurumsal Faktörler Arasındaki Ki Kare Testi

K (432)		Mutluluk Düzeyi (%)				
Kurumsal Faktörler		Çok Mutsuzum	Mutsuzum	Kısmen Mutluyum	Mutluyum	Çok Mutluyum
Kamu Hizmetleri Memnuniyeti	Yetersiz	24,6	37,3	26,2	7,1	4,8
	Kısıtlı	11,1	36,1	35,2	16,7	0,9
	Normal	7,5	23,9	35,8	23,9	9,0
	İyi	2,5	10,0	37,5	32,5	17,5
	Çok iyi	4,2	12,5	16,7	29,2	37,5
Sağlık Bakanlığına Duyulan Güven	Güvenmiyorum	27,1	37,2	24,0	10,9	0,8
	Kısmen güveniyorum	7,2	40,0	35,2	16,0	1,6
	Güveniyorum	7,6	19,0	36,7	27,8	8,9
	Çok güveniyorum	3,2	4,8	37,1	25,8	29,0
	Bir fikrim yok	8,1	24,3	29,7	18,9	18,9

COVID-19 döneminde kamu hizmetleri memnuniyeti ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olup olmadığını belirlemek adına gerçekleştirilen ki kare testi sonucunda elde edilen p değeri (0,0000002.7) $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğundan, kamu hizmetleri memnuniyeti ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim COVID-19 döneminde kamu hizmetlerinin yetersiz olduğunu söyleyenlerden mutlu ve çok mutlu olduğunu ifade edenlerin oranı %11,9 ile en düşük seviyede iken; kamu hizmetleri yeterliliğinin çok iyi olduğunu düşünenlerden mutlu ve çok mutlu olduğunu söyleyenlerin oranı %66,7 ile en yüksek seviyededir. Benzer ilişki kamu hizmetleri memnuniyeti ve mutsuz ve çok mutsuz olduğunu söyleyenlerin oranına bakıldığında da görülmektedir. Şöyle ki kamu hizmetlerinin yetersiz olduğunu düşünenlerden mutsuz ve çok mutsuz olduğunu söyleyenlerin oranı (%61,9) çok yüksek iken, kamu hizmetleri memnuniyeti arttıkça bu oran düşmektedir. Bu durumun tek istisnası kamu hizmetleri memnuniyet düzeyi iyi diyenler ile çok iyi diyenler arasında görülmektedir. Şöyle ki kamu kamu hizmetleri memnuniyet

düzeyi çok iyi diyenlerden mutsuz ve çok mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranı (%16,7) iyi diyenlerden mutsuz ve çok mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranından (%12,5) yüksektir.

COVID-19 döneminde sağlık bakanlığına güven ve mutluluk düzeyi arasında ilişki olup olmadığını belirlemek adına gerçekleştirilen ki kare testi sonucunda elde edilen p değeri (0, 0,0000001.7) değeri $p=0,05$ pearson ki kare değerinden küçük olduğundan sağlık bakanlığına güven ile mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim sağlık bakanlığına hiç güvenmeyenlerden mutlu ve çok mutlu olduğunu söyleyenlerin oranı (% 11,6) en düşük seviyede iken, sağlık bakanlığına çok güvendiğini söyleyenlerden mutlu ve çok mutlu olduğunu söyleyenlerin oranı (% 54,8) en yüksek düzeydedir. Tablo 3'te de görüldüğü üzere sağlık bakanlığına güven düzeyi arttıkça mutlu oranların oranı artmakta, mutsuz olanların oranı ise azalmaktadır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda dünyayı kasıp kavuran Covid-19 ile mutluluk arasındaki ilişkiye dair birçok çalışma yapılmıştır. Literatürde Covid-19 ile ilgili çalışmalar hızla artmakta iken iktisat biliminde bu salgının sadece ekonomik etkilerini değil bunun yanı sıra sosyal ve psikolojik etkilerini de göz önünde bulunduran çalışmalar yapılmaktadır. COVID-19'un bireylerin mutluluk düzeyine etkisini değerlendiren çalışmalar bu tür çalışmalara örnek oluşturmaktadır COVID-19'un mutluluğa etkisine yönelik çalışmaların büyük bölümünde Covid-19 salgını ile birlikte bireylerin mutluluk düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Hali hazırdaki çalışmadan elde edilen sonuçlara göre ise, COVID-19 salgını döneminde çalışma durumu, elde edilen gelir, bu dönemde bireylerin işlerine ara verilme durumları ve temel ihtiyaçların karşılanabilmesi endişesi gibi ekonomik faktörler ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca COVID-19 döneminde Sağlık Bakanlığı'na duyulan güven düzeyi ve kamu hizmetlerine duyulan memnuniyet gibi kurumsal faktörler ile mutluluk arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hali hazırdaki çalışmada mutlulukla ilgili yapılan birçok çalışmanın aksine erkek bireylerin kadın bireylerden daha mutlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gençlerin daha mutsuz olduğu görülmüş ve 45 yaş ve üstünde olan bireylerin daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Bu dönemde evli bireylerin bekâr bireylere göre daha mutlu oldukları görülmüştür. Eğitim düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişkiye

göre, genel anlamda lise ve ön lisans eğitim düzeyine sahip bireylerin mutlu ve çok mutlu olma oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

COVID-19 döneminde elde edilen gelir arttıkça mutluluk da bir seviyeye kadar artmaktadır. Bu dönemde temel ihtiyaçlarını karşılayabileceğinden emin olan bireyler, temel ihtiyaçlarını karşılayabileceğinden emin olmayan bireylere göre daha mutludurlar.

Salgın dönemlerinde en önemli ekonomik sorunlardan biri işsizliktir. Araştırma sonuçlarına göre de, COVID-19 döneminde işsizliğin mutluluğu azalttığı tespit edilmiştir. Bu dönemde kendi işini yapıyor olmak mutluluk açısından pozitif etki yaratmıştır. COVID-19 döneminde kendi işini yapan bireylerin mutluluk düzeyleri diğer çalışma durumlarında yer alan bireylerin mutluluk düzeylerinden daha yüksektir.

Salgınlarla birlikte ortaya çıkan sağlık sorunları beraberinde birçok ekonomik sorunu da getirmektedir. Özellikle büyük çaplı salgın dönemlerinde hem hükümetler hem de bireyler birtakım tedbirlere yönelmektedir. Bu tedbirler gündelik hayatı değiştirdiği gibi sosyal ve ekonomik hayatı da değiştirmektedir. Bu değişimlerden biri bireylerin mevcut iş veya faaliyetlerine kısa süreli veya tamamen ara verilmesi durumudur. COVID-19 döneminde de binlerce insan işini ya kısa süreli ya da tamamen kaybetmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemde elde edilen sonuçlara göre, COVID-19 döneminde işine ve faaliyetine ara verilmeyen bireylerin mutluluk düzeyleri genel olarak daha iyi seviyededir. İşine veya faaliyetine kısmen veya tamamen ara verilmiş olan bireylerin mutsuz olma düzeyleri daha fazladır.

COVID-19 salgınının en önemli etkisinin sağlık üzerine olduğu düşünülürse bu dönemde Sağlık Bakanlığı'na güvenen bireylerin daha az mutsuz oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Sağlık Bakanlığı'na güvenen bireyler; Sağlık Bakanlığı'na güvenmeyen veya kısmen güvenen bireylere göre daha mutludur. Diğer bir değişkende bu dönemdeki kamu hizmetleridir. Covid-19 döneminde kamu hizmetlerinin normal, iyi ve çok iyi olduğunu belirten bireylerin mutluluk oranları; kamu hizmetlerinin yetersiz ve kısıtlı olduğunu düşünen bireylere göre daha yüksektir.

Sonuç olarak hali hazırdaki çalışmaya göre Covid-19 salgını döneminde de teoride mutluluk ile ilişkili olduğu düşünülen sosyo-ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki

tespit edilmiştir. Buna göre COVID-19'un sosyo ekonomik faktörler, ekonomik faktörler ve kurumsal faktörler üzerinden mutluluk düzeyi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akın, H. B. ve Şentürk, E., 2012. Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi, Öneri, 10 (37), 183-193.

Akman, S., 2021. Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 81, 1-35.

Alexandrova, A. , 2005. Subjective well-being and Kahneman's 'objective happiness', Journal of Happiness Studies, 6(3), 301-324.

Atay, B., 2012. Happiness in East Europe in Comparison with Turkey. Thesis (Master) İstanbul Bilgi University.

Aytaç,S. ve Bozkurt, V., 2021. Life Satisfaction and Happiness During the Pandemic Period. In: Gülerce, H., Nimehchisalem,V.,Bozkurt, V., Dawes, G. ve Rafik-Galea,S, ed. Society in the Covid19 Pandemic:Inequalities, Challenges and Opportunities. Ankara: Pegem Akademi, 259-272.

Bozkurt, H.Ö. ve Doğancılı, O. S., 2021 The Effect of Financial Stress and Affective Job Insecurity on Hotel Employees' Life Satisfaction: A Research Conducted During the Covid-19, Pandemic, İşletme Araştırmaları Dergisi, 13 (2),1242-1254.

Briguglio, M., Caruana, M. ve Debono, N., 2021. Well Being Disparities During the COVID-19 Outbreak: Evidence from Malta, *Traumatology*, 27 (4), 388-398.
Caner, A., 2014. Happiness, Comparison Effects, and Expectations in Turkey, *Journal of Happiness Studies*, 16, 1323-1345.

Clark, A. E. , Frijters, P. ve Shields, M. A., 2008. Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles, *Journal of Economic Literature*, 46 (1), 95-144.

Clark, E. ve Oswald, A. , 1994. Unhappiness and Unemployment, *The Economic Journal*, 104 (424), 648-659.

Çirkin, Z. ve Göksel, R., 2016. Mutluluk ve Gelir, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 375-400.

Di Tella, R., MacCulloch, R. ve Oswald, A., 2001. Preferences Over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness, *American Economic Review*, 91 (1), 335-341.

Diener, E., 1984. Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542-575.
Dolan, P., Peasgood, T. ve White, M., 2008. Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on the Factors Associated with Subjective Well-Being, *Journal of Economic Psychology*, 29, 94-122.

Dumludağ, D., 2013. Life Satisfaction and Income Comparison Effects in Turkey, *Social Indicators Research*, 114, 1199-1210.

Duran, M. S., & Acar, M., 2020. Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal Of Social And Economic Sciences*, 10(1), 54–67.

Durmuş, S. ve D., Şahin, 2021. COVID-19 Küresel Salgınında Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları, Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, 15(4), 923-943.

Easterlin, R., 1974. Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, In: P. A. David & M. W. Reder, ed. *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz*. New York: Academic Press, 89–125.

Easterlin, R., 1995. Will Raising the Incomes of all Increase the Happiness of All?, *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 27,35-47.

Ekici, T. ve Koydemir, S., 2016. Income Expectations and Happiness: Evidence from British Panel Data, *Applied Research Quality Life*, 11, 539-552.

Eren, K. A. ve Aşıcı, A., 2017. The Determinants of Happiness in Turkey: Evidence from City-Level Data, *Journal of Happiness Studies*, 18, 647-669.

Frey, B. ve Stutzer, A., 2001. *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Well-Being*. United Kingdom: Princeton University Press

Frey, B.,2008. *Happiness: A Revolution in Economics*, Cambridge: MIT Press.

Frijters, P., Liu, A. Y. ve Meng, X., 2012. Are Optimistic Expectations Keeping The Chinese Happy?, *Journal of Economic Behavior&Organization*,81,159-171.

Gökdemir, Ö. ve Tahsin, E., 2014. Factors That Influence the Life-Satisfaction of Women Living in the Northern Cyprus , *Social Indicators Research*, 115, 1071-1085.

Gökdemir, Ö., Dumludağ, D. ve Giray, S., 2016. Income Comparison, Collectivism and Life Satisfaction in Turkey, *Quality& Quantity*, 50, 955-980.

Greyling, T., Rossouw, S. ve Adhikari, T., 2021. A Tale of Three Countries : What is the Relationship Between COVID-19, Lockdown and Happiness, *South African Journal of Economics*,89(1), 25-43.

Helliwell, J. F., 2003. How's Life? Combining Individual and National Variables to Explain Subjective Well Being?, *Economic Modelling*, 20, 331-360.

Hills, P., & Argyle, M., 2002. The Oxford Happiness Questionnaire: A Compact Scale For The Measurement Of Psychological Well-Being. *Personality And Individual Differences*, 33(7), 1071–1082.

Erişilebilir: <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/yasam-memnuniyeti-arst.pdf> (erişim tarihi: 26.05.2022).

Lelkes, O., 2006. Tasting Freedom: Happiness, Religion and Economic Transition, *Journal of Economic Behavior&Organization*, 59 (2), 173-194.

Levin, K. A., and Currie, C., 2014. Reliability and validity of an adapted version of the Cantril Ladder for use with adolescent samples, *Social Indicators Research*, 119(2), 1047–1063.

Lopez- Ruiz, V. R., Huete-Alcocer, N., Alfaro-Navarro, J.L. Nevado-Pena, D., 2021. The Relationship Between Happiness and Quality of Life: A Model for Spanish Society, *Plos One*, 16 (11), 1-15.

Nettle, D., 2006. *Happiness: The Science Behind Your Smile*, USA: Oxford University Press

Senik, C., 2008. Is Man Doomed to Progress, *Journal of Economic Behavior&Organization*, 68, 140-152.

Şeker, M., 2009. Mutluluk Ekonomisi, *Journal of Economy, Culture and Society*, 39, 115-139.

Unanue, W.,E Gomez, M., Cortez, D., Oyanedel, J. C. ve Mendiburo-Seguel, A., 2017. Revisiting the Link Between Job Satisfaction and Life Satisfaction: The Role of Basic Psychological Needs, *Frontiers in Psychology*, 8 (680),1-17.

World Health Organisation, 2022. World Health Organisation Coronavirus Overview (online). Available from: <https://covid19.who.int/> (Accessed 20 May 2022).

Yang, H. ve Ma, J., 2020. How an Epidemic Outbreak Impacts Happiness: Factors that Worsen (vs. Protect) Emotional Well-being during the Coronavirus Pandemic, *Psychiatry Research*, 289 (113045),1-5.

Yazıcıoğlu, İ. ve Kubilay, N., 2017. Analysing The Relationship Between Job Satisfaction And Life Satisfaction In Terms Of Demographic Variables: An Research in Accommodation Businesses, *Journal of Business Management and Economic Research*, 1(1), 39-48.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S., 2004. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık

Yıldırım, S., 2020. Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneđi, Turkish Studies, 15(4), 1331-1351.